

KAKO ZAŠTITITI MUZEJSKE PREDMETE OD KRADE I ILEGALNE TRGOVINE

Bianka Perčinić-Kavur

*Zavod za zaštitu spomenika kulture
Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske
Zagreb*

Spomenička baština u posljednjih je nekoliko desetljeća sve izloženija specifičnom obliku uništavanja i nestajanja – krađama i ilegalnoj trgovini. Nekada namijenjene gotovo isključivo ljubiteljima umjetnosti, galerijama i muzejima, umjetnine su postale i unosna roba koja nikada ne gubi na vrijednosti. Vrlo razgranato svjetsko tržište umjetnina svoju glad za robom, uz legalne, najčešće zadovoljava ilegalnim kanalima, koje dobro organizirane krijumčarske grupe opskrbljuju skulpturama, slikama, liturgijskim predmetima...

Val krađa zahvatio je i našu zemlju, iako slabijom žestinom nego, na primjer, susjednu Italiju. Osnovne razloge porastu broja krađa u našoj zemlji, posebno od polovice šezdesetih godina, treba tražiti u otvaranju naših granica, razvoju turizma, a time i porastu broja onih koji imaju priliku da se upoznaju s bogatstvom naše kulturne baštine. Na žalost, uz spoznaju o vrijednim spomenicima kulture, pružamo mnogima i spoznaju o vrlo slabom čuvanju i osiguranju spomeničkih predmeta. U svijetu kolekcionara i trgovaca dobro je znana činjenica da su naši muzeji, galerije, izložbeni prostori, crkve, samostani, manastiri, arheološki i hidroarheološki lokaliteti, te privatne zbirke s vrlo bogatim ali još nedovoljno proučenim inventarom, najčešće slabo osigurani od provala i krađa.

Prema podacima kojima raspolaže Zavod za zaštitu spomenika kulture Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske, u razdoblju od 1970. do 1990. godine u Hrvatskoj je zabilježeno 317 slučajeva krađa u kojima je ukradeno 1.394 predmeta. Od toga su 233 krađe bile u sakralnim objektima, 39 u muzejsko-galerijskim ustanovama, 10 u privatnim zbirka, a 35 u ostalim objektima i lokalitetima (biblioteka, akvatorij, nekropola, restauratorska radionica, hotel). U tim je krađama otuđeno 312 skulptura, 206 slika, 262 liturgijska predmeta, 452 amfore i 162 ostala predmeta (etnografski i predmeti umjetničkog obrta, oružje, rukopisne knjige, stari novac, votivni nakit, zvona, oružje, tapiserije). I po broju krađa i po broju ukradenih predmeta, najugroženija su područja djelovanja regionalnih zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu i Zagrebu. Na tim je područjima izvršeno oko 80 posto krađa i otuđeno nešto manje od 90 posto ukupno ukradenih predmeta.

Evidentiran broj krađa, a posebno broj registriranih otuđenih predmeta, približan je i manji od stvarnoga. Informacije o krađama neredovite su i neprecizne. Često obavijest o izvršenoj krađi sadrži samo šture podatke o vrsti ukradenih predmeta, ali ne i njihov broj. Mnogobrojne, sasvim slučajno i s velikim vremenskim rastojanjem otkrivene krađe, upućuju na to da je osim znanih učinjen i veći broj krađa za koje vlasnici ili korisnici predmeta nisu ni znali ili ih nisu željeli prijaviti kako njihova nebriga ne bi bila javno obznanjena. Dodamo li ovome i problem ugroženosti etnografskih predmeta koje brojni naši i strani sakupljači i nakupci iznose iz zemlje, podsjetimo li se »predanog rada« samozvanih

arheologa i hidroarheologa, koji pljačkaju mnoga nalazišta, pribrojimo li tome krađe vrijednih starih knjiga i arhivskih dokumenata, zabrinjavajuća slika o uništavanju naše kulturne baštine potpunija je i drastičnija.

Uz problem krađa spomenika kulture usko je vezan i problem ilegalne trgovine. Ukradene umjetnine u pravilu postaju predmetom nedopuštene trgovine i odlaze iz zemlje organiziranim krijumčarskim kanalima, plasirajući se vrlo dobro na crnom tržištu umjetnina Zapadne Evrope i Amerike. Time se tumači i činjenica da se pronade nešto manje od 40 posto ukradenih spomeničkih predmeta. Ilegalno iznošenje iz zemlje često je popraćeno i teškim i nepopravljivim oštećenjem umjetnina. Ukradenim se predmetima, zbog lakšeg transporta, ponekad i zbog jednostavnije prodaje, mijenja izgled preslikavanjem, skidanjem s platna, njihovim presavijanjem pa čak i rezanjem na manje dijelove, pretapanjem, skidanjem ukrasa i slično.

Problem nedopuštene trgovine proteže se i na trgovinu koja se počesto pod plaštem slabo kontrolirane legalnosti odvija u brojnim antikvarijatima i privatnim galerijama, na učestalim aukcijama, te putem udruženja kolekcionara i numizmatičara. Najčešće se pri tome ne poštuje pravo prvokupa muzeja, ne provjerava se porijeklo umjetnina, ne vodi se precizna evidencija o promjeni vlasnika spomeničkih predmeta. Svemu ovom pogoduje i nepostojanje propisa kojima bi se kvalitetno reguliralo pitanje prometa i kontrole trgovine kulturnim dobrima, kao i kontrole ali i poticanja trgovine umjetninama koje nemaju svojstvo spomenika kulture.

Sve učestalije krađe potakle su i primorale službu zaštite spomenika kulture da u suradnji s vjerskim zajednicama, muzejima i galerijama, te u suradnji s carinskim i organima unutrašnjih poslova, poduzima mjere kojima je cilj onemogućavanje i otežavanje te kriminalne djelatnosti, pronalaženje ukradenih predmeta i ublažavanje posljedica nastalih nestankom nekog spomenika kulture. Intenziviran je rad na inventiranju i dokumentiranju pokretnih spomenika kulture. Nadbiskupski ordinarijati i provincijali, uprave crkava i samostana te muzeji i galerije, često se upozoravaju na potrebu boljeg čuvanja spomeničkih inventara. Obiđeni su lokaliteti s naročito ugroženim objektima i u suradnji s organima unutrašnjih poslova predložene konkretne mjere njihove fizičko-tehničke zaštite. U mnogim su područjima popisani objekti u kojima se nalaze vrijedni inventari, te je zatražen pojačani nadzor policijskih patrula, posebno u noćnim satima. Započeta je i već se niz godina provodi posebna akcija ugrađivanja protuprovalnih i vatrodajavnih alarmnih uređaja radi zaštite sakralnih zbirki. Alarmnim je uređajima zaštićen i veći broj muzejsko-galerijskih objekata. Kako bi se smanjila mogućnost ilegalnog iznošenja spomenika kulture iz zemlje i olakšao rad carinskim organima na prepoznavanju spomeničkih vrijednosti, održavaju se seminari i predavanja za carinike, te poduzimaju koordinirane akcije onemogućavanja prenošenja umjetnina preko granice.

Te i niz drugih mjera, zasigurno su povećale sigurnost spomeničkih inventara, pridonijele su da krađe ne budu još brojnije, da se u što većoj mjeri osujeti ilegalno iznošenje predmeta iz zemlje.

No krađe su i dalje učestale. To, na žalost, upućuje na konstataciju da unatoč uloženom naporu nije učinjeno dovoljno, te da na njihovu onemogućavanju treba raditi s većim intenzitetom i znanjem, ali potrebno je i više novca, uz bolju suradnju svih za očuvanje kulturne baštine.

Iz navedenih podataka o broju krađa u Republici Hrvatskoj, evidentno je da su najčešće otuđivani predmeti iz sakralnih objekata. Iako je broj krađa u muzejima i galerijama znatno manji, vrijednost otuđenih spomenički predmeti, nalaže potrebu njihova boljeg osiguranja od provala. To, bez sumnje, zahtijeva od muzejskih djelatnika vrlo ozbiljan pristup rješavanju problema fizičko-tehničke zaštite inventara. Sigurnost muzeja briga je cjelokupnog osoblja. No, kako je utvrđivanje i provođenje potrebnih mjera osiguranja kompleksan i stručan zadatak, nužna je pri tome suradnja sa za to specijaliziranim organizacijama i organima unutrašnjih poslova.

Svaki muzejski objekt specifičan je, a svako planiranje i ostvarivanje zaštitnih mjera zahtijeva prethodnu procjenu njegove ugroženosti.

Osnovni elementi o kojima tom prilikom treba voditi računa su:

- makrolokacija (udaljenost naselja, okruženost prometnicama),
- mikrolokacija (neposredna okruženost objektima, struktura stanovnika u okolici),
- građevinske karakteristike objekta (mogućnost prodora, raspored otvora i prostorija),
- vrijednost i vrsta inventara, njegov raspored i smještaj,
- organizacija rada u muzeju (radno vrijeme osoblja, cirkulacija stranaka i posjetilaca),
- već provedene mjere osiguranja i njihova funkcionalnost,
- postojeća organizacija, osposobljenost i opremljenost čuvarske službe,
- mogućnost komuniciranja u objektu i izvan njega (telefon, interfon),
- stupanj osvijetljenosti prilaza muzeju,
- mogućnost i moguća brzina intervencije u slučaju ekscesa.

Na temelju izvršene procjene utvrđuje se odgovarajući opseg i oblik zaštite objekta i muzejskih predmeta. Važno je imati na umu da izbor i organizacija osiguranja omogućuje ravnotežu između često kontradiktornih zahtjeva zaštite od krađe i požara te muzeoloških principa prezentacije, estetike izložbenog prostora i nesmetane cirkulacije posjetilaca.

Pri procjeni ugroženosti i određivanju mjera osiguranja muzejskih predmeta od krađe, osim redovitoga, treba predvidjeti i njihovo osiguranje u izvanrednim uvjetima, kao što su požar, poplava, potres, ratni sukob, te zaštitu predmeta za vrijeme eventualnog transporta radi izlaganja izvan matičnog muzeja.

Govoreći o zaštiti od krađa, potrebno je na prvome mjestu naglasiti izuzetnu važnost postojanja potpunog inventara i detaljne fotodokumentacije muzejskih predmeta, značenje stalne kontrole eksponata i evidencije smještaja predmeta u muzeju, odnosno evidencije iznošenja iz muzeja zbog restauriranja, posudbe i izlaganja.

Nadalje, tu je posebno važna uloga čuvarske službe koja neposredno brine o osiguranju muzeja. Saznanja o broju, a još više o strukturi čuvarškoga kadra u našim muzejima, ukazuju na to da je važnost te službe često potcijenjena. Zapošljavanju čuvara treba pristupiti s velikom pažnjom i uz stalnu brigu o njihovu profesionalnom osposobljavanju, o razvijanju profesionalne etike, te uz priznavanja adekvatnog statusa osobama koje taj odgovoran i težak posao obavljaju.

Što se tiče sredstava kojima se onemogućava i otežava provala u prostore u kojima su izloženi ili pohranjeni muzejski predmeti, prioritet treba dati osiguranju svih otvora na objektu (vrata, prozori, kanalizacijski i ventilacijski otvori). Nužno je pojačati sistem zatvaranja pomoću čvrstih vrata, sigurnosnih ključanica, rešetaka, metalnih kapaka i slično. Posebno

Drvene skulpture najčešća su meta provalnih krađa.

Skulptura sv. Josipa ukradena 1971. iz Kapele sv. Ivana u Buševcu

Snimio: Mario Braun

Glava dječaka, početak I. st., mramor, vl. Arheološki muzej Istre, Pula – ukradena 1990. godine za vrijeme održavanja izložbe Antički portret u Dalmaciji i Istri u crkvi sv. Donata u Zadru

Snimio: Mario Braun

vrijedne predmete trebalo bi nakon zatvaranja muzeja za posjetioce pohraniti u blagajne, sefove ili posebno osigurane depoe. Pristup posjetilaca najvrednijim eksponatima trebalo bi otežati i stavljanjem predmeta u vitrine, diskretnim ogradama od konopa ili zelenila. Danas se često zaboravlja na vrijednost i efikasnost tradicionalnih mjera osiguranja muzejskih predmeta. Treba podsjetiti da je velika većina krađa u sakralnim i muzejskim objektima učinjena provaljivanjem vrata ili prozora najjednostavnijim, vrlo primitivnim alatom. To nesumnjivo upućuje na činjenicu da bi kvalitetnija elementarna fizičko-tehnička zaštita tih objekata pridonijela smanjivanju opasnosti od krađa i njihova broja.

No, uzimajući u obzir i sve veću profesionalizaciju učinioca provalnih krađa, nužno je fizičko-tehničku zaštitu muzeja upotpuniti i suvremenim elektronskim uređajima, kao što su, na primjer, alarmni protuprovalni uređaji i TV zatvorenoga kruga.

Proizvodnja i upotreba elektronskih protuprovalnih uređaja danas su u svijetu vrlo razgranate. Najčešće korištena sredstva zaštite kod nas su mikrovalni, ultrazvučni i infracrveni sistemi za zaštitu prostora te kontaktni i vibracijski javljači za štice pojedinačnih predmeta. Svaki sistem i svaki tip javljača ima svoju specifičnu zaštitnu ulogu i način indiciranja neuobičajenog stanja u prostoru. Stoga prilikom izbora alarmnih uređaja, kao i prilikom izbora ostalih sredstava zaštite, treba dobro procijeniti koji je od njih najprikladniji i najekonomičniji s obzirom na karakteristike muzeja i muzejskih predmeta.

Pri spominjanju elektronske zaštite, nužno je ponovno istaknuti ulogu čovjeka u sprečavanju krađa. Elektronski sistem u velikoj će mjeri pojačati sigurnost muzeja, ali on ne može u potpunosti zamijeniti čovjeka. Vrijednost i djelotvornost alarmnih uređaja ovisna je u prvom redu o osposobljenosti i budnosti osoblja koje njima rukuje, o dobroj organizaciji akcija koje treba poduzeti ako se javi alarm i, jasno, o ostalim provedenim mjerama osiguranja objekta i predmeta.

Razrada akcija koje je nužno poduzeti ako dođe do pokušaja krađe ili do njena izvršenja, do eventualnog ucjenjivanja muzeja nakon izvršene krađe, izuzetno je značajan segment cjelokupnog sustava osiguranja muzejskih inventara kojim je provalu moguće spriječiti ili prekinuti, a vrijednost pronalazanja ukradenog predmeta učiniti većom.

Ako provalnik uspije pobjeći s ukradenim predmetom ili se nestanak predmeta uoči naknadno, krađa se ne smije prikrivati. Treba je odmah prijaviti organima unutrašnjih poslova i u dogovoru s njima što hitnije obavijestiti najbliže carinarnice te tisak, radio i televiziju. Brzina obavještanja o kradi te postojanje detaljne dokumentacije za ukradene spomenike kulture, presudni su za njihovo pronalazanje. Dosad, ako je krađa otkrivena i prijavljena u vrlo kratkom roku, ako je postojala kvalitetna dokumentacija, posebno ona fotografska, ili u novije vrijeme i video-dokumentacija, zahvaljujući tome uslijedila je brza intervencija i akcija organa unutrašnjih poslova, carinskih organa, a najčešće i Interpola, i predmeti su pronađeni i vraćeni vlasniku, odnosno korisniku.

Spomenutim podacima o pojavama krađa i naznačenim mjerama o zaštiti muzejskih predmeta od krađa i ilegalne trgovine, samo je indicirana složenost ove problematike. Svaka od tema i svaka od spomenutih mjera sadrži u sebi niz elemenata koji zahtijevaju posebnu elaboraciju i operativnu razradu.

Stalni porast broja krađa spomenika kulture u našoj Republici upozorava na još nedovoljnu osjetljivost za ovu problematiku, na nedostatnu organiziranost i osposobljenost za zaštitu cjelokupne spomeničke baštine, pa tako i muzejskih predmeta, od takvog oblika njena uništavanja. Uglavnom slaba educiranost i nedostatak specijaliziranoga kadra i specijaliziranih službi za provođenje sigurnosnih mjera zaštite spomenika kulture, nalažu potrebu učestalih razgovora, razmjene iskustava i dogovora o zajedničkom i koordiniranom djelovanju muzealaca, konzervatora, svećenstva, carinskih organa i stručnjaka organa unutrašnjih poslova na onemogućavanju krađa i ilegalne trgovine spomenicima kulture te na pronalazanju ukradenih predmeta.

Primljeno: 4. 6. 1991.

SUMMARY

Some Aspects of Protection of Cultural Treasure from Larceny and Illegal Trade

By Bianka Perčinić-Kavur

Problems of the protection of cultural heritage from larceny and illegal trade have arisen in our country as one of the undesired consequences of opening borders and rapid development of tourism. 317 instances of larceny of 1 394 objects were recorded during the period from the year 1970 until 1990. 233 larcenies occurred in sacral objects, 39 in museums, 10 in private collections and 35 in various other places. The most affected cities have been Split and Zagreb. The author assumes that the actual number of larceny has been higher, since some of them go unreported for various reasons.

The illegal trade poses yet another problem, since the stolen works of art are usually smuggled abroad and sold in Western Europe and the U.S.A. Some of illegal trade goes on in antiquity shops and private galleries, which are difficult to control.

Further the author touches upon the lack of legislation regulating the trade with works of art in general, and the protection of those classified as cultural heritage in particular.

Next the author reviews the protective measures practiced in our museums in cooperation with professional organizations and the police. The essential factors of protection are accurate and precise inventory lists, detailed photographic documentation of every single piece and permanent control of movements of objects within museums or outside them. The author finds that the role of keepers has been unwisely underrated after the introduction of electronic protective devices into museums, and recommends that more attention be paid to their professional training and alertness.